

men kielen syntaktis-leksikaaliseen kuvaukseen sekä uutta aineistoa että teoreettisia oivalluksia.

Lopuksi on syytä huomauttaa, että olen arvioinut Onikki-Rantajääskön työtä kriittikkiä säästelemättä. Tämä on mahdollista, koska kyseessä on valmiin tutkijan itsenäinen tieteellinen kontribuutio. Väitöskirjojen joukossa se kuuluu parhaimmiston. ■

ANNELI PAJUNEN

*Kieli- ja käännöstieteiden laitos*  
33014 Tampereen yliopisto

### LÄHTEET

ANTTILA, RAIMO 1989 [1972]: *Historical and comparative linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.

— 1977: *Analogy*. The Hague: Mouton.

CRUSE, ALAN 2000: *Meaning in language*. Oxford: Oxford University Press.

ITKONEN, ESA 1992: 'Analogian' käsite ja sen rooli kognitiivisessa kielitieteessä. – Esa Itkonen, Anneli Pajunen & Timo Haukioja (toim.), *Kielitieteen kentän kartoitusta* s. 39–49. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 39. Turku: Turun yliopisto.

— 1994: »Iconicity, analogy, and univer-

sal grammar». – *Journal of Pragmatics* 22 s. 37–53.

— 2001a: *Analogy inside linguistics and outside*. Käsikirjoitus.

— 2001b: *Maaailman kielten erilaisuus ja samuus*. 2., uudistettu ja laajennettu painos. Yleisen kielitieteen julkaisuja 4. Turku: Turun yliopisto.

ITKONEN, TERHO 1976: Syntaktisten vaikutusyhteyksien luonteesta. – *Virittäjä* 80 s. 52–81.

KARLSSON, GÖRAN 1957: *Suomen kielen nukuksissa ja hereillä -tyyppiset paikallissija-adverbit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ONIKKI, TIINA 1994: *Rähmältä pystyy ja naama peruslukemille. Nykysuomen paikallissijaisten asennonilmausten merkitysrakenteen kartoitusta*. Lisen-siaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

PAUNONEN, HEIKKI 1976: Allomorfien dynamiikkaa. – *Virittäjä* 80 s. 82–107.

SIVULA, JAAKKO 1989: *Lintu soudessa sokea. Suomen murteiden kiimatermistö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

STASSEN, LEON 1997: *Intransitive predication*. Oxford: Clarendon Press.

## KONTRASTIIVINEN NÄKÖKULMA KIELIOPILLISTUMISEEN

**Krista Ojutkangas** *Ruumiinosaanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001. 286 s. ISBN 951-746-278-6.

**K**rista Ojutkankaan väitöskirja edustaa monen kielentutkimuksen suunnan risteymää. Väitöskirja on sellaisen kieliopillistumisilmiön tutkimusta, jossa tarkastellaan hyvin konkreettisten leksikaalisten

yksiköiden, ruumiinosaanimien, muuttamista merkitykseltään abstrakteiksi, kielioppia palveleviksi yksiköiksi. Kieliopillistuminen on viime aikoina alkanut kiinnittää yhä useamman tutkijan huomion esi-

▷

merkiksi eri kielten rakenteita vertailtaessa tai yhden kielen muuttumista ja variaatiota tutkittaessa. Väitöskirjan tutkimuskohde on siten hyvin ajankohtainen.

Työ on myös kahden läheisen sukukielen kontrastiivista tutkimusta, ja tekijä on keskittynyt selkeästi rajatun kokonaisuuden, viiden ruumiinosalekseemin, kieliopillistumiseen suomessa ja virossa: *käsi*-sanan ja 'vieressä olemista' ilmaisevien ruumiinosannimitysten, *kylki ~ külg, kuve, korva ~ kõrv* ja *rinta*, kieliopillistumiseen. Rajaus perustuu siihen, että tekijä on halunnut havainnollistaa antropomorfisen ja zoomorfisen käsitteistysmallin ja myös niiden sekoittumisen osuutta tutkimusaineistonsa ruumiinosannimitysten kieliopillistumisprosesseissa. Tekijä on onnistunut käsitteistysmallien kuvauksessa valitsemiensa ruumiinosannimitysten avulla hyvin. Työn otiskosta rajaus ei kuitenkaan käy ilmi.

Väitöskirjan monimuotoisuuteen kuuluu myös se, että Ojutkangas tarkastelee kieliopillistumisprosessia suomen ja viron kirjakielten kehityksen eri vaiheissa. Kielen historian tarkastelu valaisee ja selittää nykykielen ilmiöitä. Diakroninen ja synkroninen näkökulma yhdistyvät »pankroniseksi» tässä työssä. Tämä näkökulma suo mahdollisuuden tarkastella kieliopillistumiseen vaikuttaneita tekijöitä myös siltä kannalta, mikä on omaperäistä kehitystä ja mikä kielikontaktien kautta saatua lainaa.

Ojutkankaan väitöskirja ei ole kuitenkaan teoreettisesti eikä metodisesti vain kahden sukukielen ruumiinosannimien kieliopillistumisen vertailua, vaan tekijä on valinnut kieliopillistumistutkimuksensa lähtökohdaksi ja näkökulmaksi typologian. Typologista näkökulmaa tekijä tarvitsee kieliopillistumisen yleisten tendenssien ja kielisukulaisuuden tutkimisessa. Suomi ja viro runsaine ja monipuolisine sijajärjestelmineen mahdollistavat ruumiinosannimitysten kieliopillistumisilmiön tarkastelun toisella

tavalla kuin esimerkiksi indoeurooppalaiset kielet. Typologisessa osiossa on mukana myös yli 50 kieltä tai kieliryhmää joko tarkemmin kuvattuina tai vain viittauksina. Sinänsä ansiokkaat vertailut muihin kieliin, esimerkiksi luvuissa 2.5 ja 3.1.2.3.2 (aina otsikkotasolle asti nostettuna), herättävät kysymyksen, onko näin laaja vertailu tarpeen suomen ja viron ruumiinosannimitysten kieliopillistumisen tutkimiseen. Paralleelien löytäminen tuo tekijän sanoille kuitenkin painoarvoa, mitä ei käy kiistäminen.

Väitöskirjan teoreettiseen kehukseen kuuluu myös kognitiivinen kielentutkimus. Analogisten mekanismien, metaforan ja metonymian, osuus kieliopillistumisessa ovat ohjanneet tekijän kognitiivisen tutkimuksen lähteisiin. Tutkimuksessa käytetyt erilaiset käsitteistysmallit, joilla ihminen jäsentää ja kielentää havaintojaan ja kokemuksiaan, kuuluvat niin ikään kognitiivisen kielentutkimuksen alaan. Kognitiivinen näkemys antaa tutkijalle kieliopillistumisen tutkimiseen myös käsitteitä, kuten muuttuja, kiintopiste ja väylä. Samoin työssä hyödynnetty käsitys kielen yksikköjen jatku-monluonteisuudesta ja liukuvarajaisuudesta on peräisin kognitiivisesta teoriasta.

Teoreettiset lähtökohdat ovat monimuotoisuudessaan ja monipuolisuudessaan samalla Ojutkankaan työn vahvuus ja heikkous. Tekijä sanookin, ettei hänen tutkimuksensa edusta mitään tiettyä teoreettista mallia tai kielitieteen haaraa vaan että tutkimusmetodi on aineistolähtöinen. Niinpä hän on hyödyntänyt kulloisenkin tarkasteltavana olevan seikan analysointiin siihen parhaiten sopivaa näkemystä. Ojutkangas on mielestäni osoittanut melkoista rohkeutta valitessaan niin monia selitys- ja kuvausmahdollisuuksia. Tutkimuksessa on siis typologisia näkemyksiä, kognitiivisia ajatuksia, kontrastiivisia ideoita, kirjakielen kehitystä ja variaatiota, kieliopillistumisen prosesseja, viron ja suomen ja monien muiden-

kin kielten rakenteellisia ominaispiirteitä jne. Kaikkia näitä yhdistävä tekijä, funktionaalisuus, jää enimmäkseen lukijan pääteltäväksi.

## AINEISTON ARMOILLA

Aineiston koko on tällaiseen tutkimukseen riittävä, vaikkakin tietynlainen eklektisyys on silmiinpistävää. Tutkimuksessa on käytetty korpuksia ja muita lähdekokonaisuuksia, mutta esimerkkejä on poimittu myös sieltä täältä (Postimees, Acatiimi) sattumanvaraisesti. Hieman hämmästyttää se, että Huno Rätsepin sinänsä ansiokas teos Eesti keele lihtlausete tüübid (1978) edustaa nykyviroa yksinäisenä teoksena viro atk-korpuksen rinnalla. Muutoinkin nykykielisen aineiston osuus (46 %) suhteessa vanhempaan aineistoon tuntuu vähäiseltä, erityisesti siksi, että tekijä korostaa tavoitteis- saan työn painopisteen olevan nykykielessä.

Puhekielen poisjättäminen on tietysti rajaus sinänsä. Puhuttu kielimateriaali olisi kuitenkin varmasti lisännyt työn arvoa ja päätelmien yleistämismahdollisuuksia juuri nykykielen osalta. Se olisi paljastanut ehkä selvemmin käsitteistysmallien keskinäisen suhteen. Väitöskirjassa (s. 187–188) todetaan esimerkiksi, että *käsin*-muodon liimausfunktio ja sen antroposentrinen tausta ovat suomessa vieraannuttaneet sen tulosijan yhteydestä. Tämä ei kuitenkaan koske suomen pohjoisia murteita, joissa voidaan käyttää luontevasti illatiivin yhteydessä *käsin*-muotoa. Esimerkiksi tässä näkyy kirjakielisen aineiston antama liian kapea kuva *käsin*-muodon esiintymisestä suomessa. Tekijän itsensäkin sanoin (s. 174) aineistossa korostuu kirjoittaminen toimintana.

Sclobm-aineistoa käytettäessä olisi tullut suhtautua kriittisemmin käännettyyn kieleen ja sen antamaan kuvaan tutkimus-

kohteesta. 1600-luvun Müllerin ja Stahlin käännöksiä käsiteltäessä ilmi tullut kriittisyys ei nimittäin ulotu Sclobm-aineiston tarkasteluun. 1700-luvun viro kirjakieltä edustaa vain Thor Hellen raamatunkäännös; aineistossa olisi voinut olla vuoden 1715 Uus Testament, tilapäisrunoutta ja myös vuonna 1708 ilmestynyt etelävirolainen Käsu Hansin valituslaulu. Etelävirolaisen kirjakielen edustus puuttuu muutenkin aineistosta kokonaan. Mikä olisi mahtanut olla etelävirolaisen kirjakielillä ilmestyneiden teosten antama kuva esimerkiksi *käsi*-sanasta? 1800-luvun lopussa hiljalleen sammuneessa etelävirolaisen kirjakielissä (joka on nyt võrun kielenä henkiin herätetty) on ollut käytössä esimerkiksi *i*-monikko. Tekijä sanoo pyrkinensä tasapainoiseen aineistoon, mutta siinä hän ei ole mielestäni täysin onnistunut.

## KÄSI SYDÄMELLÄ

Ojutkangas korostaa (s. 32) kielenkäyttäjän havainnon ja toiminnan suunnan merkitystä. Joissakin kohdin lukija jää kuitenkin kaipaamaan tarkennuksia. Tekijä ei nimittäin tuo havainnoijan merkitystä esille esimerkiksi silloin, kun käsitteistäjän täytyy valita entiteetille suhteutuskohta (s. 26–27). Havainnoijan (antroposentrinen) asema saattaa olla esimerkiksi edessä vs. takana-akselin määrittäjänä vahvempi kuin se, mitä ihminen normaalisti pitää elottoman esineen etupuolena. Esimerkiksi talon etupuolena pidetään useimmin sisäänkäynnin puolta. Tällöin *talon edessä* useimmin merkinnee juuri sisäänkäynnin puolella olemista ja sisäänkäynti on yleensä talon pitämällä sivustalla. Jos havainnoija katselee ihmistä, joka seisoo hänen ja talon välissä, havainnoija voi sanoa ihmisen olevan *talon edessä*, vaikka sisäänkäynti olisikin näkyvässä talon vastakkaisella puolella. Entä jos sisälle mennäänkin päädyistä?

▷

Väitöskirjassa on esitetty eri kielten ja kieliryhmien kieliopillistumismekanismeja. Myös sukukieli saame olisi voinut olla esimerkkien joukossa. Saamessakin *käsi*-sanasta muodostettu adpositio on kieliopillistunut hallussapidon merkitykseen, mutta ei enää olotilaa ilmaisevaksi (Pekka Samallahti, suullinen tieto). Esimerkiksi voidaan sanoa *Bohccut leat olbmuid giedas* 'Porot ovat ihmisten hallussa, omistuksessa'. Saamessa käytetään viron tapaan adpositiiona *käsi*-sanana yksikkömuotoa. Lisätietona sivulle 223 voisi olla, että saamen 'rinta' ei voi ilmaista 'vierellä', vaikka 'rinnakkain' ja 'rinnan' (*rattát* ja *raddálaga*) ovat käytössä. Muuten mielenkiintoinen on saamen kielen puhujien tapa *lähteä yön selkään*: he voivat mennä yön käteen (*tja gih-tii*).

Väitöskirjassa (s. 98) mainitaan viron inessiivin *käes* ja illatiivin *kätte* siirtyminen latvian kieleen. Koska vastaava ilmaus on liivissäkin mahdollinen (Tiina Halling, suullinen tieto: *Āndagōd sie rōntōz min kaddō* 'Antakaa se kirja minulle', *Amā rō um min kāds* 'Koko raha on minulla', *Ma kizūb tām kādst* 'Kysyn häneltä'), herää kysymys, voisiko liivillä olla vaikutusta latviaan asuma-alueet ja kontaktit huomioon ottaen vai ovatko viron rakenteet siirtyneet sekä liiviin että latviaan.

Useassa yhteydessä Ojutkangas esittää, että staattisella *käes*-muodolla ilmaistussa omistussuhteessa on dynaaminen elementti. Oletan dynaamisuuden syntyvän lauseen muista seikoista, ei itse kieliopillistuneesta adpositiosta tai sijasta. Esimerkeissä 6 ja 7 sivulla 90 sanat *siis* ja *seejärel* osoittavat lauseessa tapahtuneen muutoksen, ei sana *käes*. Iteratiivisuuskään ei tule verbistä tai *käsi*-sanasta vaan monikon partitiivista sivulla 180 esimerkissä 304. Samoin aspektuaalisyypisen merkityksen osalta (s. 168–169) voi kysyä, mikä aiheuttaa progressiivisuuden tai inkoatiivisuuden: *käsil* ja *kä-*

*sile* yksin vai se, että jo itse verbikin ilmaisee olemista tai ottamista.

Laajaan, monipuoliseen ja ansiokkaaseen tutkimukseen sisältyy myös joitakin virheitä. Esimerkkiä 91 (s. 115) tekijä pitää selvänä postpositiotapauksena ja esimerkiksi 96 (s. 116) ei-kieliopillisena kuvallisena käytönä. Kummassakin on kyse pääsemisestä vihollisen *kädestä* ja samasta kieliopillisesta kategoriasta. Huno Rätsepin teoksesta löytyy myös ilmaus *sepalt* (s. 162), vaikka Ojutkangas mainitsee vain (sivulla 89) muodon *sepa käest*. Rätsepilla on vain esimerkki *vennalt* (s. 166) eikä *venna käest*, kuten väitöskirjan esimerkissä 9 (sivulla 90) on lähteeksi mainittu. Samoin Rätsepilla (s. 135) on esimerkki *Sōbralt tuli mulle kiri*, ei kuten esimerkissä 10 *Sōbra käest*. Rätsepin teoksen sivulta 144 ei mainittua esimerkkiä löydy ollenkaan.

## LUKIJOIDEN KÄSISÄ

Väitöskirjassa on sisällöllistä päällekkäisyyttä ja suoranaista toistoakin, mikä johtunee dispositiosta. Erilaiset tutkimusaineistot ja monet eri teoreettiset lähtökohdat ovat ilmeisesti vaikeuttaneet asian jäsentämistä selkeäksi dispositioksi. Myös työn lukemista helpottamaan tarkoitettut, mutta ehdottomasti liian runsaat tekstinsisäiset viittaukset muuttavat ansiokasta pohdintaa sisältävän tekstin paikoin katkelmalliseksi ja vaikeaselkoiseksi. Sen sijaan lukujen lopussa esitetyt koosteet ovat erinomaisia, varsinkin *käsi*-sanana kieliopillistumisen kokonaiskuva (s. 188–192). Myös väitöskirjan kieli on sujuvaa.

Väitöskirjan aihepiiristä on kognitiivisen semantiikan menetelmin tehnyt tutkimusta myös Kirsi Heikkinen (*Eräiden lateraalien läheisyyttä osoittavien postpositioiden semantiikka*, 1993). Tämä neljään korpusaineistoon perustuva, vaikkakin vain pro gradu -tasoinen tutkimus olisi tarjonnut

suomen kielen osalta mielenkiintoisen (ja ainoan) vertailukohtan.

Tekijä osoittaa hyvää kriittistä asennetta monessa kohden. Kriitikki kohdistuu juuri kieliopillistumisen yksisuuntaisuusnäemykseen ja tylogisen tutkimuksen aineistoihin. Kieliopin ja leksikon rajamaastoon sijoittuvat kategoriat ovat harvoin mukana aineistoissa, joita näissä tutkimuksissa käytetään. Kieliopillistumisen yksisuuntaisuus mainitaan Masicaan (1976 ja 1991) viitaten eurosentrisenä piirteenä (s. 79). Ojutkankaan tutkimus vahvistaa tämän yksisuuntaisuusperiaatteen toimivan juuri kieliopillistumisen alkuvaiheessa kahdessa eurooppalaisessa ja itämerensuomalaisessa kielessä. Yksisuuntaisuusperiaatteelle löytyisi vastaesimerkkejä indoarjalaisten ja dravidakielten lisäksi sukukielistäkin: esimerkiksi saamessa on abessiivista *rudahaga* 'rahatta' lohkeama, jota käytetään lekseminä *haga* 'ilman'.

Myös käsitteistysmallit ja skeemojen näkeminen metaforisina ovat — tekijän sanoin — kielentutkijan luomia esitystapoja. Mielenkiintoisia ovatkin esimerkiksi kielenkäyttäjän valinnat silloin, kun olotila koetaan väliaikaiseksi ja ennen kaikkea negatiiviseksi (esimerkiksi jonkin *kourissa*, *kynsisä*, virossa *küüsis*). Negatiivisuuden ja vallan yhteenkuuluminen näyttää näissä tapauksissa selvältä. Positiivisissa yhteyksissä olotilaa voidaan sen sijaan kuvata esimerkiksi seuraavasti: joku on *onnensa kukkuloilla*, *õnne tipul*, *onnen huumassa*, *riemuissaan*, *terveenä*, *tervise juures*. Toisaalta esimerkissä *ja niin pääsi uusi naistohtori vastaväittäjän käsistä onnittelijain käsiin* olotilan ilmaus *käsi*-sanalla ilmaistuna on tulkittavissa sekä negatiiviseksi että positiiviseksi.

Ojutkankaan väitöskirja antaa uutta tietoa kieliopillistumisilmiöstä kiinnostuneille erityisesti siitä, miten metonyyminen merkityksenmuutos ja funktionaalisen tason

metafora nostavat osaa ilmaisevan nominin ulos leksikaalisesta merkityksestä kielioppiin kuuluvaksi. Suomessa ja virossa varsinaisten sijamuotojen rinnalla näyttäviä siis toimivan myös paikallissijamuotoiset postpositiot ja adverbit tilasuhteiden ilmaisijoina. Krista Ojutkankaan innovatiivinen väitöstutkimus on mainio näyte tekijän kielitieteellisestä monipuolisuudesta ja ennakkoluulottomuudesta. ■

HELENA SULKALA

Sähköposti: *helena.sulkala@oulu.fi*

## LÄHTEET

- HEIKKINEN, KIRSI 1993: *Eräiden lateraalialäheisyyttä osoittavien postpositioiden semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- MASICA, COLIN 1976: *Defining a linguistic area*. Chigago: Chigago University Press.
- 1991: *The Indo-Aryan languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RÄTSEP, HUNO 1978: *Eesti keele lihtlausete tüübid*. Tallinn: Valgus.